

RZECZPOSPOLITA POLSKA
Rzecznik Praw Dziecka
Mikołaj Pawlak

Warszawa, 30 grudnia 2021 roku

ZPD.401.1.2021

Pan

Zbigniew Ziobro

Minister Sprawiedliwości

Prokurator Generalny

Pracownicy Biura Mikołaj Pawlak

Ostatnie 15 lat stanowi okres pozytywnych zmian prawnych w zakresie poprawy pozycji osób pokrzywdzonych przestępstwem w postępowaniu karnym. Każda ze zmian zmierzała w kierunku doprecyzowania przepisów dotyczących uprawnień i gwarancji procesowych, które przysługują pokrzywdzonemu, w szczególności małoletniej ofierze. Obecne przepisy postępowania karnego zawierają wiele instrumentów prawnych będących zbiorem uprawnień i gwarancji służących ochronie ofiary, w tym małoletniej, a jednym z najważniejszych elementów ochrony pokrzywdzonego jest możliwość realizacji roszczeń odszkodowawczych w procesie karnym. Kompensata szkody w prawie karnym może być rozumiana w różny sposób, w zależności od tego jak szeroko uwzględniane są potrzeby ofiary, czy szkoda ma zostać naprawiona przez sprawcę czy ze specjalnych funduszy do tego przeznaczonych, a także jakie są instrumenty materialno-procesowe służące zabezpieczeniu interesów osoby pokrzywdzonej. Naprawienie szkody, zadośćuczynienie czy nawiązka są istotnymi uprawnieniami dla pokrzywdzonego, często ważniejszymi niż wymierzenie kary sprawcy. Istotna jest również możliwość uzyskania orzeczonych w wyroku karnym roszczeń cywilnych, które zniwelują lub choćby ograniczą odczuwalne skutki przestępstwa, w szczególności popełnionego na szkodę dziecka.

1. Przeprowadzone w Biurze Rzecznika Praw Dziecka analizy spraw karnych dotyczących w szczególności przestępstw seksualnych popełnionych na szkodę małoletniego wskazują, że funkcja kompensacyjna prawa karnego jest jednak jeszcze nie w pełni efektywna. O ile

**Rzecznik
Praw Dziecka**
Mikołaj Pawlak

orzeczone środki kompensacyjne wobec skazanego w ramach probacji mogą zostać wyegzekwowane,

bo zostaną dobrowolnie zapłacone lub skazany zostanie zmuszony do zapłaty z obawy przed zarządzeniem wykonania kary warunkowo zawieszonej, o tyle w przypadku kary bezwzględnej jest to często niemożliwe. Małoletnia ofiara przestępstwa musi sama dochodzić wykonania wyroku u komornika, który na podstawie tytułu wykonawczego będzie mógł wszcząć egzekucję.

Dotychczasowe badania dotyczące sprawcy przestępstwa seksualnego na szkodę małoletniego wskazują, że w większości są to osoby o niskim statusie majątkowym, a czasami bez majątku i dochodów. Egzekucja będzie najczęściej bezskuteczna, w szczególności jeżeli sprawca ma do odbycia wieloletni wyrok. Wydaje się zatem konieczne stworzenie takich rozwiązań, które pozwolą dziecku pokrzywdzonemu tak poważnym przestępstwem na uzyskanie dostatecznie szybko środków, które mogą zostać przeznaczone na specjalistyczną terapię, a taka jest bardzo kosztowna.

Funkcja kompensacyjna w polskim prawie karnym realizowana jest w momencie przyznania obowiązku naprawienia szkody lub nawiązki w wyroku skazującym. Dotychczas poświęcono w literaturze tej tematyce dużo uwagi. Uzyskanie przez ofiarę rekompensaty za szkodę i krzywdy wyrządzone przestępstwem wydaje się istotne z punktu widzenia funkcji sprawiedliwościowej, która ma służyć zaspokojeniu poczucia sprawiedliwości osoby pokrzywdzonej i rodziny oraz funkcji kompensacyjnej i naprawienia szkody wyrządzonej pokrzywdzonemu przez sprawcę przestępstwa. W przypadku ofiar małoletnich poruszana kwestia ma niezwykle istotne znaczenie.

Wartość ochrony małoletnich ofiar przestępstw dla danego społeczeństwa i państwa mierzona jest miarą efektywności instrumentów prawnokarnej ochrony. Ewaluacja procesu uzyskiwania przez ofiary małoletnie środków kompensacyjnych w prawie karnym od skazanych sprawców pozwoli zbadać, czy realizowana jest funkcja kompensacyjna prawa karnego, oraz ocenić, w jakim stopniu zaspokajane są krzywdy ofiary. Pojawia się zatem pytanie, czy funkcja kompensacyjna prawa karnego sprowadzać się ma wyłącznie do tego, aby pokrzywdzony uzyskał naprawienie szkody i krzywdy w wyroku poprzez orzeczenie środka kompensacyjnego, czy jednak powinna sprowadzać się do faktycznego uzyskania świadczenia pieniężnego w celu zaspokojenia poczucia krzywd.

Dokonując przeglądu literatury w zakresie omawianej problematyki, nie sposób odnaleźć takich opracowań. Instytut Wymiaru Sprawiedliwości przeprowadził analizę empiryczną akt sądowych 315 spraw w 2015 r. dotyczących przestępstw z art. 200 §1 Kodeksu karnego¹. Przedmiotem badań było ustalenie praktyki wymiaru kary pozbawienia wolności w świetle wyników badań aktowych oraz statystyk Ministerstwa Sprawiedliwości. Jednak w przeprowadzonych badaniach brak jest odniesienia do praktyki uzyskiwania środków kompensacyjnych przez ofiary przestępstwa wykorzystania seksualnego popełnionego na szkodę małoletniego. Z kolei w dziele Anny Muszyńskiej z 2010 r. pt. „Naprawienie szkody wyrządzonej przestępstwem” skupiono się na kompensacie z materialnego punktu widzenia. Odnosząc się do instytucji obowiązku naprawienia szkody na gruncie Kodeksu karnego, zagadnień terminologicznych, zagadnień historycznych oraz regulacji w Ustawie z dnia 7 lipca 2005 r. o państwowej kompensacie przysługującej ofiarom niektórych czynów zabronionych, autorka nawiązała do postępowania wykonawczego w zakresie egzekucji tylko obowiązku naprawienia szkody, ale z materialnoprawnego punktu widzenia. Nie przeprowadzono badań w zakresie ściągalności od skazanego obowiązku naprawienia szkody.

W pracy Macieja Bocheńskiego z 2016 r. pt. „Prawnokarna reakcja wobec sprawców przestępstw z art. 197 KK i art. 200 KK w świetle teorii i badań empirycznych” zastały zaprezentowane polskie rozwiązania prawne w zakresie form prawnokarnej reakcji wobec sprawców przestępstw seksualnych, jak również zostały one zestawione w pierwszej kolejności z wiedzą na temat specyfiki przestępczości seksualnej (w szczególności jej etiologii). Badania aktowe pozwoliły ustalić profil sprawcy i ofiary przestępstwa zgwałcenia i obcowania z małoletnim poniżej 15. roku życia, typy wykorzystania seksualnego, czas i miejsce popełnienia przestępstwa, rodzaj oraz wysokość orzeczonych kar i środków karnych. Brak jest jednak odniesienia do praktyki uzyskiwania przez ofiary przestępstwa wykorzystania seksualnego świadczeń pieniężnych orzeczonych w wyroku karnym.

W opracowaniu J. Mierzwińskiej-Lorenckiej z 2012 r. pt. „Karnoprawna ochrona dziecka przed wykorzystywaniem seksualnym” skupiono się na tym, czy instrumenty prawne, w które małoletni pokrzywdzony czynem na tle seksualnym jest wyposażony,

¹ Przestępstwo z art. 200 §1 kk (seksualne wykorzystanie małoletniego) – kilka uwag na temat praktyki sądów, K. Burdziak, Monitor Prawniczy, 2019 r. Badania Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości.

są wystarczające do ochrony jego praw w procesie karnym, czy uwzględniane są prawnie chronione interesy małoletniego pokrzywdzonego oraz czy z jego punktu widzenia można mówić o rzetelnym procesie karnym. Przeprowadzono badania aktowe. Analizie poddano prawomocnie zakończone postępowania w sprawach kwalifikowanych z art. 200 oraz 201 Kodeksu karnego, w których małoletni pokrzywdzeni zostali przesłuchani w trybie art. 185a k.p.k. Analizie poddano łącznie 107 spraw, w których przesłuchano 142 dzieci. Przeprowadzone prace badawcze ograniczyły się do kwestii związanych z organizacją i przebiegiem czynności przesłuchania pokrzywdzonych w warunkach określonych w art. 185a k.p.k. W ramach analizy zwrócono także uwagę na sposób formułowania pytań w postanowieniach o powołaniu biegłego psychologa oraz uzasadnienia wniosków prokuratorskich do sądów o przeprowadzenie czynności przesłuchania na zasadach określonych w art. 185a k.p.k. Również tam nie ma odniesienia do praktyki uzyskiwania przez ofiary przestępstwa wykorzystania seksualnego świadczeń pieniężnych orzeczonych w wyroku karnym.

W pracy pt. „Sądowe postępowanie egzekucyjne w sprawach cywilnych” z 2019 r. Andrzej Marciniak odniósł się do postępowania egzekucyjnego realizowanego w postępowaniu wykonawczym w zakresie wykonania roszczeń cywilnych orzeczonych w wyroku karnym i procedury ich egzekwowania. Badania autora także pozbawione są odniesienia do praktyki uzyskiwania przez ofiarę przestępstwa roszczeń pieniężnych z wyroku karnego, a skupiono się jedynie na materialnych podstawach egzekucji.

Litera prawa zapewnia ofierze przestępstwa popełnionego na szkodę małoletniego kompensację szkody wyrządzonej przez przestępstwo. Natomiast nie sposób ocenić, jak wygląda statystyczny obraz uzyskiwania przez ofiarę rekompensaty w związku z popełnionym przestępstwem. Podjęcie analizy w zakresie uzyskiwania faktycznej rekompensaty przez ofiary przestępstw, w szczególności wykorzystania seksualnego popełnionego na szkodę małoletniego wydaje się w tej sytuacji bardzo potrzebne, tym bardziej, że ocena realizacji przedmiotowej instytucji w praktyce nie była przedmiotem żadnych analiz. Podjęcie zatem badań w zakresie uzyskania informacji, w jakim stopniu egzekucja świadczeń kompensacyjnych w postępowaniu karnym jest efektywna dla ofiar przestępstw przeciwko wolności seksualnej i obyczajności popełnionego na szkodę małoletniego, pozwoli ustalić, czy środki kompensacyjne mogą spełniać oczekiwania ofiar i obowiązujących Polskę europejskich standardów.

Nie ma wątpliwości, że naprawienie szkody wyrządzonej przez sprawcę przestępstwa wykorzystania seksualnego na szkodę małoletniego jest podstawową funkcją wymiaru sprawiedliwości naprawczej zarówno dla pokrzywdzonego, jak i dla świadomości społeczeństwa. Trzeba podkreślić, że samo obowiązywanie właściwych unormowań pokazuje, że nie jest wystarczające dla zagwarantowania skutecznej realizacji praw ofiary. Fundamentalne znaczenie ma praktyka uzyskiwania takiej rekompensaty za krzywdy w płaszczyźnie realizacji funkcji kompensacyjnej prawa karnego.

Zasygnalizowana powyżej problematyka braku uzyskiwania świadczeń pieniężnych orzeczonych wyrokiem karnym w polskim systemie pomocy dziecku krzywdzonemu przestępstwem seksualnym powinna się stać postulatem do zmian. W mojej ocenie wsparciem dla małoletnich ofiar przestępstw wykorzystania seksualnego może być Fundusz Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej – Fundusz Sprawiedliwości lub rozszerzenie zakresu działania ustawy o państwowej kompensacie przysługującej ofiarom niektórych czynów zabronionych.

Niemiecki system prawny przewiduje dla ofiar wykorzystania seksualnego dzieci i młodzieży w dzieciństwie lub okresie dojrzewania fundusz ds. przemocy seksualnej w rodzinie w ramach systemu pomocy uzupełniającej (*Geschäftsstelle Fonds Sexueller Missbrauch*). Fundusz działa od maja 2013 r., początkowo przy Federalnym Ministerstwie ds. Rodziny, Seniorów, Kobiet i Młodzieży (*Das Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend*), a od 1 stycznia 2020 r. przy Federalnym Urzędzie ds. Rodziny i Społeczeństwa Obywatelskiego (*Bundesamt für Familie und zivilgesellschaftliche Aufgaben*). Wniosek składa się za pośrednictwem biura². Fundusz jest efektem prac rządu federalnego, który ustanowił w marcu 2010 r. okrągły stół ds. wykorzystywania seksualnego dzieci. W listopadzie 2011 r. wydano raport, w którym zaleca się między innymi ustanowienie dodatkowego systemu wsparcia dla osób, które doświadczyły wykorzystywania seksualnego w swoich rodzinach lub instytucjach w dzieciństwie lub w młodości i które nadal cierpią z tego powodu³.

Procedura uruchomienia środków np. z Funduszu Sprawiedliwości lub na podstawie ustawy o państwowej kompensacie przysługującej ofiarom niektórych czynów zabronionych wchodziłaby w grę wówczas, gdy małoletni pokrzywdzony przestępstwem seksualnym nie

² <https://www.bafza.de/programme-und-foerderungen/geschaeftsstelle-fonds-sexueller-missbrauch/>, dostęp 10.11.2021 r.

³ <https://www.fonds-missbrauch.de>, dostęp 10.11.2021 r.

może uzyskać świadczenia lub innego adekwatnego wsparcia od skazanego na podstawie wyroku karnego.

Moim zdaniem zbyt mało uwagi przywiązuje się do rozwijania działalności ukierunkowanej na zaspokojenie potrzeb ofiar przestępstw popełnionych na szkodę małoletnich, a w szczególności dotkniętych przestępstwem seksualnym w zakresie udostępniania im niezbędnego wsparcia materialnego. Wskazane propozycje co do wprowadzenia nowych systemowych rozwiązań ułatwiających uzyskanie przez małoletnią ofiarę kompensacji sprawi, że funkcja kompensacyjna prawa karnego uzyska realny wymiar.

2. Przeprowadzone w Biurze Rzecznika Praw Dziecka analizy spraw karnych dotyczących przestępstw seksualnych popełnionych na szkodę małoletniego ukazały jeszcze jedną ważną kwestię dotyczącą skuteczności i efektywności nadzorów wykonywanych przez kuratorską służbę sądową nad rodziną, w której doszło do wykorzystania seksualnego dziecka. Analizy spraw wskazały m.in., że pomimo prowadzonego stałego nadzoru kuratora nad rodziną doszło do wykorzystania seksualnego dziecka. Z kolei w sprawie, w której kurator wykonywał czynności interwencyjnie w związku z ujawnieniem wykorzystania seksualnego, jego praca sprowadzała się jedynie do sporządzenia wywiadu i pouczeniu o możliwości skorzystania z opieki psychologa. Przy kolejnej wizycie kurator nie weryfikował już, czy zalecenia zostały zrealizowane albo odnotował, że opiekun nie udał się z dzieckiem do psychologa.

Obszary podlegające kontroli dotyczyć powinny zagadnień takich jak: komu powierzono nadzór (kuratorowi zawodowemu czy kuratorowi społecznemu), jakie czynności podejmował kurator w stosunku do rodzica niekrzywdzącego, jakie czynności podejmował kurator w stosunku do małoletniego, współpraca rodziny i kuratora z przedstawicielami lokalnego systemu wsparcia i pomocy w trakcie ujawnienia wykorzystania seksualnego, analizy treści sporządzanych kart czynności dozorów, ocena sytuacji rodziny w badanych sprawach w aspekcie skuteczności działań kuratorów w toku sprawowanego nadzoru.

Konieczne jest również przeprowadzenie szkoleń z zakresu zjawiska wykorzystania seksualnego małoletnich, charakterystyki wykorzystania, symptomów, konsekwencji krótko- i długotrwałych, typów sprawców, mechanizmów i form wykorzystania seksualnego dziecka w systemie rodzinnym. Dostarczenie kuratorom odpowiedniej wiedzy, umiejętności

postępowania z rodziną w której doszło do wykorzystania seksualnego dziecka, w szczególności jeżeli osobą krzywdzącą był rodzic lub opiekun, jest niezwykle istotne.

Kurator w przypadku uzyskania informacji, że ma do czynienia z dzieckiem krzywdzonym seksualnie nie powinien pracować z tą rodziną sam, lecz ze specjalistą lub zespołem specjalistów, a każdy z tych specjalistów powinien realizować swą unikalną rolę i zadania. Również potrzebne jest właściwe wsparcie pedagogiczne rodzica w przypadku ujawnienia takiego rodzaju przestępstwa wobec dziecka i pokierowania nim, aby zrozumiał sytuację, w której się znalazł, i jakie są potrzeby dziecka. Ważnym elementem jest zatem zwiększenie aktywności kuratora w obszarze udzielanej specjalistycznej pomocy dziecku, z kolei opracowanie metodyki pracy wychowawczo-profilaktycznej kuratora z rodziną, w której doszło do wykorzystania seksualnego dziecka, pozwoli osiągnąć ten cel.

W związku z powyższym, działając na podstawie na podstawie art. 10 ust. 1 pkt 2 i art. 11 ustawy z dnia 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka (Dz. U. z 2020 r. poz. 141), zwracam się o podjęcie działań mających na celu wprowadzenie rozwiązań ułatwiających uzyskanie przez małoletnie ofiary przestępstw seksualnych niezbędnego wsparcia w przypadku braku uzyskania rekompensaty od sprawcy oraz przeprowadzenie wśród kuratorów szkoleń z zakresu zjawiska wykorzystania seksualnego małoletnich i wypracowania metod pracy wychowawczo-profilaktycznej kuratora z rodziną, w której doszło do wykorzystania seksualnego dziecka.

Łopusz uprosy szczerze

RZECZNIK PRAW DZIECKA
Mikołaj Pawlak
Mikołaj Pawlak

Do wiadomości:

- Urząd Państwowej Komisji do spraw wyjaśniania przypadków czynności skierowanych przeciwko wolności seksualnej i obyczajności wobec małoletniego poniżej lat 15